

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Slovak Witnesses Documentation Project

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Helenou Belunkovou

RG-50.688.0022.02.02

Chcem sa vás opýtať také... niektoré veci nám nie sú úplne jasné, lebo vy ste vraveli, že v roku tisícdeväťstoštyridsaťdva ste sa vydávali.

Áno.

A vtedy už ste mali dvadsaťdva rokov.

Dvadsať jeden a pol.

Dvadsať jeden a pol, hej.

Jeden a pol, hej.

A kedy to bolo, na jar, alebo na jeseň?

Nie, ja som sa jedenásteho júla vydávala.

Jedenásteho júla.

Hej. Tisícdeväťstoštyridsaťdva.

Štyridsaťdva, hm. Lebo ste vraveli, že vtedy, keď ste sa vydávali, tak už tu židia na valale neboli.

Neboli. Neboli...

Hm.

Nie, nie... neboli, neboli... Len ten Grosswirth, keď sa vrátil, po akej dobe sa vrátil, už nepamätám.

Ale vtedy, keď vy ste sa vydávali, už tu židia nežili?

Nie, neboli, nie.

Ani tí vaši židovskí rovesníci, tie rovesníčky, nikto tu už nebol.

Nič, nič, nič nebolo, nič nebolo. Nič... nič... Nebolo nič, všetko prázdne bolo, pozatvárané. To gardisti zatvárali, neviem, tie domy pozatvárali, potom už v meste predávali.

Ale vy ste už neboli až taká úplne mladá... malá... lebo ste predtým hovorili, že ste mali okolo štrnásť rokov, keď sa toto všetko dialo, ale už ste boli dospelá, už ste boli dievka na vydaj vlastne...

Žeby?

V tom čase...

Žeby?

No, keď ste mali dvadsať jeden a pol...

No neviem... to ja viem, že to bolo... že to bolo... že to bola som ja malá, tak nie ja malá, ale taká dievka, dievčica už vtedy... neviem, no... Nevieť počítať.

A to už je vlastne dospelý človek, nie, keď má niekto dvadsaťjeden rokov, nie?

Dospelý, hej, hej...

Už je dospelý človek.

No ale to už židov nebolo, keď ja som sa vydávala, už nebolo židov. No možno, že som mala sedemnášť, osemnášť rokov, ja neviem...

Koľko asi predtým, ako vy ste sa vydávali...?

No...

Kedy ich brali, koľko to bolo asi predtým?

Čo ja viem... čo ja viem... tak čo ja viem? Toho nevšíkala som si, čo som vedela, že to budem dakedy potrebovať niekto, nikdy, nie. Čo ja viem... v osemnáštom roku že by som toto bola videla?

Už neviete tak presne?

Presne neviem povedať, neviem povedať, to my sme si nevšíkali, tak kde. Odišli, tak odišli, tak nie sú, tak nie sú, tak čo už. Sme si nevšíkali nič. To...

A vtedy, keď ich brali, vy ste vedeli, kam ich berú, alebo čo s nimi bude, čo sa stane?

Nie, tam sa hovorilo, že oni ich berú na pracovanie, na roboty, že idú do Nemecka, že idú na roboty. Tak sa hovorilo. Ale potom sa vravelo, že do koncentrákoch idú. Už potom všelijako sa hovorilo. Ja som si toho nevšíkala veľmi. No to už... nemám... kamarátstvo som si všíkala, dievočstvo,... a to už, to už... kde budú hrať, kedy budú hrať, to ma zaujímalo. Odišli, tak odišli, tak čo už, nevrátia sa...

A kto to hovoril, že ich berú do Nemecka na robotu?

Tak v dedine sa hovorilo, v dedine, že idú do Nemecka na robotu.

Hm.

No a či pravda ... a keď nemeckých židov tiež brali. To Hitler odtiaľ pochádzal, nie. Tak museli odtiaľ židov brať. Teraz tak rozmýšľam nad tým, že ja som si to nevšíkala.

A keď tí chlapi chodili ku vám to rádio počúvať...

No...

Aj vy ste s nimi počúvali?

Joj, ja som si toho nevšíkala. No, tak som počúvala, keď boli správy, tak som počúvala, správy, no. To som počúvala... My sme rádio mali, to bolo také z troch súčastí, nie ako teraz rádia. Bol amplión,

potom to čo ťahal, a ešte tretie bolo. No a to bolo treba do Bard... do Prešova ísť natočiť to, ako vyhralo, už nechcelo hrať, už museli chlapi zobrať do Prešova a tam to natočiť.

Hm.

Tak otec veľa nepúšťali, len keď na správy púšťali.

Hm.

Ale chlapi prišli na správy, a už mala vypuknúť vojna, tak prišli na správy a len sme počúvali. A potom už len karty hrali. No to tak.

A vtedy aj ten pán Klein k vám chodil?

No karty, no, no...

Chodil k vám?

Počúvať správy...

Aj počúvať...?

Hej, hej, hej. Počúval, i karty zahral s nimi, hej, hej.

A vy ste počuli, o čom sa rozprávali medzi sebou tí chlapi?

Tak niekedy sa rozprávali, ale skôr pozeral na karty, aby vyhral.

Či sa nerozprávali o tom, že čo sa deje...?

No áno rozprávali sa, čo to bude ďalej, či aj nás budú brať, vyhrážajú cigánom, židom vyhrážajú, Čechom vyhrážajú sa, tak budú potom aj nás môžu zobrať. To už každý špekuloval, čo z toho bude. No... i tak mal strach, nie.

Hm.

No tak...

A pán Klein hovoril niečo o tej situácii, že čo sa dialo?

Veľmi nechcel hovoriť, ale oni vedeli židia všetko, čo to bude, oni vedeli všetko. Ešte predtým povedal: „Tak my už vieme, že my sa už naspäť nevrátíme,“ že: „My sa naspäť nevrátíme...“

To ste vy počuli niekoho takto povedať?

Hej, hej, hej, hej. Takto hovorili: „My sa naspäť nevrátíme.“

Koho ste počuli, že by to hovoril?

On.

On to hovoril?

On to...

Tam, keď bol u vás na...?

Hej, hej, hej...

Na tej návšteve?

Hej, on to hovoril. Hej... Taký milý žid, taký nevel'ký, malýa rád si karty zahral.

A vy doma ste sa rozprávali, alebo vaši rodičia?

Sme sa rozprávali: „Čo to bude, čo to bude, keď židov berú, Čechov vyhánajú, tak čo to bude?“

Hm.

No ale ja už som bola u Belunka, keď vyhánali tých Čechov a židov.

To ste boli vydatá?

Už som bola vydatá.

Hm.

Už som bola vydatá.

Hm. Takže ste sa aj vy báli, že toho vášho muža...

Ja štvrť na osemnásť som sa vydávala. Lebo som ani veľkú svadbu nemala, lebo to bola veľká chudoba, to nebolo nič, to nebolo ani múky, ani chleba nebolo, nič nebolo, ako by nejaká katastrofa prišla... no... Ani svadbu som nemala, veľmi maličkú svadbu. Len rodiča jeho a kmotrovia a viacej nebol nikto.

Hm.

Už nebolo ani múky ani... cigáni chodili po poli a zbierali zemiaky zmrznuté, v jari, lebo hladní boli.

Hm.

Kerňafky to volali, kerňafky volali, tie zemiaky zmrznuté.

Hm.

Ako to robili, ja neviem, ako to robili, ja neviem. Toto jedli.

Ste spomínali, že aj tí cigáni boli takí, žeby ich mali vyhnat'.

Hej, hej.

Aj, stalo sa aj také, tu na valale?

No tak nie... nestihli ich vyhnat'. Oni ich všetkých cigánov, pár krát prišli na ulicu a cigáni vždy utiekli. Nedali sa chytiť. Ale raz prišli vojaci a obkľúčili celý ten ich tábor, nie, cigánský, nepustili nikde, tak všetkých ostrihali dohola. I muži, ženy, deti, všetkých ostrihali dohola... Ostrihali dohola. Chacha...

Vojaci? A ako armáda?

Také, také vojaci museli príst, hej.

Hm, hm.

Hej. Tu bolo veľké ohnisko cigánov.

A vy ste videli ako ich strihali?

To oni od nás ďaleko bývali, ďaleko odtiaľ, oni hentam v Raslaviciach a ja som v tých Raslaviciach bývala.

Aha.

Ale mali sme jednu takú, čo kravy pásala a ona tiež sa kryla, nechcela sa nechať ostrihať. A potom prišla, už mala šatku na hlave: „Ukáž, ako vyzeráš,“ nechcela sa ukázať, nechcela sa ukázať, holá hlava, tak bola ako ruka, holá hlava. Tak sa hanbili, nechodili nikde, lebo sa hanbili. A keď, tak vzali šatku na hlavu aby ľudia nevideli.

A ako ste vedeli teda, že tam prišli vojaci ich ostrihať, keď ste to nevideli? Odkiaľ ste to vedeli?

No tak však ľudia vedeli, cigánky povedali, nie.

Povedali.

Povedali.

Tak oni tu chodili do valala (dediny)?

Hej, hej, hej. Keď slnko zasvietilo, tak už tam pred Bornom sedeli na schodoch. Pane Bože, päť hodín a už na schodoch sedí. Ja som išla s kravami dolu, tak som videla. Neležala doma, ale prišla tam, tam svietilo slnko rovno, tak si sadla a sedeli cigánky.

A prečo ich ostrihali?

Neviem, pre vši alebo prečo neviem, že by boli dostali vši alebo kde ich chceli brať, to tiež neviem, kde na nich určili miesto, neviem, neviem, toto neviem. Dodnes neviem, ani sa nehovorilo. Iba sa smiali, že budú ich cigánov brať. Ostrihali ich, ale nestihli, lebo potom prišiel front, tak už ostalo všetko tak.

Tak už potom tí cigáni tu ostali, nešli preč?

Nie, hej, nie, nie, nie, už nešli, nešli. Ostali tu.

Hm. A židia keď už neboli v Raslaviciach, na tej vašej ulici, tam muselo byť veľmi prázdno, pusto...

Pusto, pusto bolo, pusto. Domy prázdne, pozatvárané, no Bože, tak... Smutno bolo.

A tie domy zostali prázdne aj potom neskôr?

Ano, no tak však...

Celý čas boli prázdne?

Ľudia, ľudia kúpili domy, ľudia kúpili domy.

Hm. A kto, kto si kúpil?

No tak tam, Fedorovi kúpili, Hvizdaňa kúpila, naša... moja sestra kúpila od Borna, on tam mal obchod, tak ona kúpila ten dom s obchodom, no. Potom kto tam, ešte tam... Atlasovci... Atlasov dom stál, lebo to oni odišli do Košíc bývať a dom nechali tak Atlasovci. No a potom prerábali, urobili kino z toho, už tak prerábali.

A od koho si to odkupovali tí ľudia?

Ja neviem, či od miestneho národného výboru či, ja neviem odkiaľ kupovali, lebo my sme nekupovali nič odtiaľ. Nič.

A hneď potom, ako židia odišli z Raslavíc, čo sa potom dialo? Prišiel niekto tam do tých ich domov, bolo to nejako pozamykané úradne, alebo čo sa stalo?

No tak to musel len úrad zaplombovať, domy.

Boli zaplombované?

No tak pozamykané boli, či plomby boli neviem.

Nevideli ste, nešli ste sa pozrieť?

Nie, nie, nie. Tam pri nás sused kúpil tiež, tam kúpil od nás. Ako sa volal, ten čo kúpil toto? Saroki, od nášho suseda, od toho rezníka, čo rezal... mal tam také... dosť dlhý dom tam mal. Tam kúpili, tam kúpil, tam potom býval.

A on bol odtiaľto z Raslavíc ten pán?

Áno, áno, už tiež zomrel, tretieho mája zomrel. Akého sa narodil vtedy aj zomrel. Už mal osemdesiatšesť rokov, tak už...

A obchody zostali pozatvárané?

Tam už všetko bolo vyrabované. Ako židov vzali, tak ešte židia neboli zo stanice odídení a už sa rabovalo, obchody.

Už hneď aj v ten deň?

Áno, večer. Vždycky v noci pobrali všetko.

Hm. A to ste videli, ako rabovali?

Nie, to som nevidela, len sa ľudia rozprávali, že rabovali veľmi. A to chlapi išli, ženy nie, len chlapi museli ísť a rabovali.

A vy ste vtedy už nebývali na tej ulici, na...?

My sme tam stále bývali.

S tými vašimi židovskými susedmi?

Hej, hej, hej, bývali sme, bývali sme.

A nevideli ste žiadne rabovanie tam vo vašom susedstve?

Nie.

Nie?

Nie, nie, nie. Nie. Veľa aj židia povyhadzovali vonku, aby ľudia pobrali. Tam Gelb bol, to bol krajčír, tak šil šaty, obleky mužské...

Hm.

Tak tam hodil na našu záhradu, aby sme si vzali. Ale sme sa báli, tak sme nechali tie obleky.

Na vašu záhradu...

Áno, lebo to sused bol.

Aha, a vy by ste si to zobrali alebo...?

Tak kde... Ako židia odišli sme išli už nebolo nič. Cigáni strašne rabovali, veľmi.

Hm.

Museli cigáni tie obleky zobrať, nič raz sme nezobrali.

Ale on to vyhodil preto, aby vy ste si to mohli zobrať?

Hej, hej, hej, lebo vedel, že máme chlapcov, študujú, študujú... no tak aby sa predalo. ... Ešte také nadošité boli, zďaleka sme pozerali cez okno ako to vyzerá. A potom sme sa pozerali, počúvali, susedia prišli do nás, tak sa rozprávali že: „Čo to bude, čo to bude?“ To potom všetko odišlo preč, ideme – nič raz nebolo na záhrade. Zobrali cigáni, lebo cigáni veľmi chodili po záhradách a rabovali.

A vy ste si to prečo nechceli zobrať?

Báli sme sa, lebo stále strašili, že kto bude brať ciga... židovské veci, ide s cigánmi. So židmi...

So židmi.

No.

A kto to takto strašil?

No tí gardisti museli, ja neviem, ja toto...

A ste počuli niekoho, že by toto hovoril?

Ja nie... už sa ľudia rozprávali.

Ľudia si to povedali...

Ľudia, museli počuť. My sme nešli dnu do dediny.

Hm.

My sme tu na kraji bývali, celkom na kraji, posledný dom náš bol.

Hm.

No a otec boli cestár, tak sa báli, že ho vezmú alebo zamestnanie vezmú mu, otcovi. Tak otec nám veľmi zakázali. Nikam nešli a nič nehovorili. Ta tak.

Musíme... musíme na chvíľku...

...

Vy ste spomínali, že ten krajčír, Gelb sa volal?

Gelb.

Gelb, že vám teda prehodil tie anzugy do záhradky, ale ste sa báli to zobrať. Boli ešte nejakí viacerí takí, čo takto že porozdávali to... tie svoje veci?

Ten... ktorý to, prosím ťa? Atlasovci dali do Češňaka šaty, nie šaty, ale periny.

Periny, hm...

Len obliečky, nie celé. Nevieť..., len obliečky dali. A ona mala dve dievčatá, no tak sa jej to zišlo. No a potom sa vrátila naspäť, Atlasová, Surka sa volala, tak pýtala tie obliečky naspäť. Ale tam ako išiel front, večer front, tak podpálili jej tam tú maštal'...

Podpálili čo?

Ako strieľali, tak podpálili. Tak len zápalné museli strieľať, že podpálili a zhorelo toto.

Tam, kde to bolo skryté?

Ale ona.... toto nezahorelo. Ale nechcela dať, lebo mala dve dievčatá a sa jej zišlo, Vždy sa hovorilo, že dve dievky vydala so židovskými perinami. Tak sa rozprávalo.

To si tak ľudia medzi sebou hovorili?

Ľudia sa medzi sebou rozprávali. Hej. I vydala dve dievky so židovskými perinami.

A bola to pravda?

Ja viem? Čosi muselo byť, keď sa hovorilo, ja neviem. Lebo oni ďaleko, na nižnom konci a ja som až tu hore bývala. No... Tak s dievčatami sme sa kamarátili, s dievčatami, s tými dievkami, hej. Tak to ony nepovedali. No bol tam plameň veľký, zhorelo to. I koník mu trochu obhorel, celý bok obhorel koňovi.

Hm.

Hej, potom ho liečil dlho, liečil ho dlho... i vyliečil.

Vyliečil?

Hej, a potom ešte Rusi koňa mu vzali a on utekal za tým vojakom, tak tu na vrchu kopca ho dohonil a koňa mu vzal. „Tak ja som ho liečil, vyliečil a ty mi ho berieš?“

Hm... A ešte niektorí ďalší z tých židovských rodín si takto poschovávali u niekoho veci?

Ani neviem vám povedať, ani neviem vám povedať.

Tak tá Atlaska si nechala u tých...?

U tých Češňakových, hej, hej. Ani neviem, dakomu dávali niečo, či, neviem, niektoré mali len, čo ja viem, ten prehodil.

Hm.

A mali sme suseda, ona mala veľa detí, tá Špangeletka, ona bola rezníčka (mäsiarka), on rezal. On mal veľa detí, tak to tam zužitkovali všetko, viete... Svadby robil, keď mala jedenásť detí, tak to...

Že oni všetko tak spotrebovali, áno?

Hej, hej, hej, hej, hej. A viacej také sme tu nemali, nie. Už..., my sme nemali také šťastie, nie, my sme nemali nič od nich. Otec sa báli: „Od nikoho neberte nič, lebo vždy sa vyhrážali, že kto bude od židov brať veci, tak ide so židmi.“

Hm.

No to už židia vopred už dávali niekomu, tie lepšie veci dávali. Hej, raz nám povedal ten, čo chodil do nás, Leibich, ten žid malý: „Dreveňák, my pôjdeme preč, tam,“ lebo bol sused, „tam budete kopať na tom a na tom mieste a niečo nájdete.“ No ale my tam nič nenašli, nič raz sme nenašli. A keď sme tam prišli, tak už tam bolo kopané.

Hm. Už tam niekto bol predtým?

Možno, že židia to vybrali.

Hm.

Možno že oni vzali. Lebo tak sa hovorilo, že v jednom mieste majú všetky židovské peniaze, dakto všetky židovské peniaze má. Tak židia majú peniaze, nie, tak to jeden má tie peniaze, do jedného ukladajú tieto peniaze. No či je to pravda, neviem, tak sa hovorilo.

Hm.

No.

A toto kto vám hovoril, že máte tam ísť kopať?

Ten Leibich, čo chodil karty hrať.

Lajbiš?

Tak sa volal, Leibich, Klein Leibich.

Klein Leibch?

Hej, hej.

Aha.

Krstné meno mal Leibich.

Aha.

A to mal...

A Klein bolo priezvisko?

Hej, hej, hej, hej. On tak hovoril. On tam býval, on robil kamene židovské na cintorín.

Na cintíri?

Vykresával, vykresával tie kamene.

Hm. A s ním sa čo stalo?

Prosím?

Čo sa s ním stalo? Jeho tiež zobrali do toho?

Aj ja neviem... kam odišiel neviem... a starý Klein už veľmi starý. Starý, taký malý, neveľký, bol veľmi bruchatý. Kde to všetko odišlo, či to išlo s tými chlapmi, neviem vám povedať, neviem nič. Báli sme sa chodiť pomedzi židov, ani sme sa nepýtali, pretože oni chodili furt, dávali pozor, aby dakto niečo nebral. No...

A to, čo ste videli ten sprievod, že išiel z bužni smerom na stanicu, tam boli niektorí z tých vašich susedov židovských? Kto tam bol, koho ste poznali z toho sprievodu?

Chlapov? Keď chlapi išli?

Čo išli starí... Ste vraveli, že išli starí a išli tie matky s tými deťmi.

No... no tak...

Koho ste tam poznali medzi nimi?

No tak tých, čo bývali v dedine.

Hm.

Len tí, druhí nešli...

Tie rodiny, ktoré boli tu?

No, no, no, no. Tí chlapi išli, tí čo bývali tu, tak tí išli. No...

A chlapi išli aj s tými matkami?

Nie, nie, nie, nie, nie. Chlapi išli osobitne, chlapi išli osobitne.

Osobitne a potom išli...

Potom matky s deťmi, hej, hej.

Ste nám spomínali minule, keď sme tu boli, že boli aj nejaké také dražby, také licitácie.

No tak na tých oných nábytkoch.

Nábytkoch?

Hm.

To čo mali oni doma, v tých domoch?

Hej, hej. Hej, no tak nábytky si nevzali so sebou, mohol každý vziať päťdesiat kíl so sebou, viacej nie.

Hm.

Len päťdesiat kíl. Tak čo ja viem, čo vzal oblečenia? Každý oblečenie a toto všetko ostalo tam. I oblečenia zostali, lebo nebrali so sebou všetko, nie. Bola dražba, to dávali, úrad predával asi. Úrad predával.

Úrad predával?

Úrad musel predávať, hej.

A kto... kto tam bol, kto to tak nejako celé...?

Ach Bože, kto to tam bol? Tak z tých gardistov daktorý to musel byť.

Hm.

Z gardistov to daktorý bol. Tak Packa bol taký hlavný, Packa taký hlavný bol, Paľko Juskov... Potom ten Janoško taký bol. Také funkcie mali, čo ja viem. A viacej ani neviem.

A tých ste tam... vy ste tam ich videli pri tých dražbách?

Nie, to my sme nekupovali nič, sme tam nešli. Kto chcel dačo kúpiť, povedali, toto na predaj, toto na predaj. Išli od domu do domu a ľudia kupovali. Či dajaké stoličky, stoly, či dajaké divány, také kupovali, no...

A to bolo pri každej chyži bola takáto dražba?

Hej, hej, hej, pri každom dome to bolo. A z Janoviec tu chodili kupovať, z Tročian chodili kupovať ľudia.

Z iných valalov?

Hm, chodili kupovať ľudia. Tam jedna nakúpila veľký voz toho, všelijaké stoly, stoličky, nakúpila do bludu toho. Mala koňa, lebo sa smiali z nej tak, Bože. A tá cigánka, čo u nás bola, sa je zavesila na voz a tie stoličky všetky ju ťahali dole z voza. Myslela si, že je to padajú samé, a to ona jej hádzala dole. Tak sme sa smiali. No tak no...

Ako ste vedeli, že kde sa to, tá dražba konala, keď vy ste sa tam nešli pozrieť?

Nie, nie, nie, nie, nie.

Odkiaľ ste vedeli, že také niečo bude tu?

Tak vedeli sme, keď už robili, keď už robili.

A tam ste boli, keď už robili?

Nie, nie, my sme tam nešli, my sme tam nešli.

Hm.

My sme nič tam nekupovali, tak sme tam ani nešli. Keby sme niečo kupovali, tak by sme boli pri tom, ale my nič tam nekupovali, tak sme tam ani nešli. Nič sme nepotrebovali. Otec vravel: „Nič nekupujte, čo máte, to je vaše, máte čo vám treba, nič nekupujte!“

Tak ale potom odkiaľ ste vedeli, že také niečo sa koná? Tu na valale (v dedine)?

No veď sme videli. To tak s vozom išiel a išiel s vozom do kopca...

Videli ste, ako idú ľudia tam a ako idú odtiaľ?

Áno, áno. Že kto čo niesol, tak sme sa postavili na cestu, ale tam sme nešli. Len keď sme sa na cestu postavili, alebo na mostík, tak sme videli, kto čo nesie.

Aha.

No a ako zašli za tú zákrutu, tak už sme nevideli tam ďalej.

Hm.

Tak tam Atlasovi predávali a Bornovi predali, to už neviem, lebo to sme už nevideli.

Hm.

Tu sme videli pár domov, čo boli. A ja viem, či to všetko popredali, či nepopredali, to tiež neviem.

Aj to bolo tak nejako oznámené verejne, že bude sa konať dražba?

Myslím, že bolo oznámené, myslím, že bolo oznámené. Neviem presne, čo povedali, ale myslím, že to bolo oznámené.

A ako...?

Keď ľudia prišli, tak to museli vedieť, museli mať oznámenie.

Hm. Ako sa to oznamovalo? To si nepamätáte už?

Nepamätám... že bude dražba, na nábytky, alebo na niečo... tak neviem...

A už neviete tak presne, že...?

Neviem, neviem, nie. Lebo tam nešiel nikto, ani sestra, ani ja som nešla, ani mama tam neišla. Otec išiel na cestu a nie, nie...

Po vojne, keď sa skončila vojna, už po oslobodení, obnovili sa tu nejaké židovské obchody v Raslaviciach? Že by židia sa vrátili a zobrali si naspäť tieto svoje židovské obchody?

Nie, nie, ani nie. Nie, lebo bolo potravné družstvo a tam sa predávalo potom. Tam bola aj krčma, aj potraviny.

Hm.

Tam už nie, nie. A teraz nemali tam koho postaviť do tej predajne. Tak hocijakú ženu vzali a postavili. Na a žena len dlžoby narobila, čo vie, Bože, predávala od buka do buka, nie. To tak... to povymieňali, dávali zase druhé, a to všetko bolo jedno. Mňa keby postavili do obchodu, tak čo ja viem, čo to? toto... no...

A tí povodní majitelia sa nevrátili, že by si zase tie obchody naspäť zobrali?

Nie, nie. Atlas, Atlas sa vrátil. Atlas sa vrátil, Atlas sa vrátil, hej.

Hm.

Ale dlho nebo, lebo išli do Košíc bývať. Tam si kúpili dom v Košiciach, tam bývali. Už nie, nie. Tak už po židoch v koncentráku, to už sa všetci zomreli, nie... neviem, neviem... Aj z koncentráku sa niektorí vrátili.

Aj sem do Raslavíc?

Hm... Ako?

Sem sa vrátili do Raslavíc z koncentráku?

Sem nie. Jedna suseda bola, ten Špangelet, oni boli pekné dievčatá, tak hovorilo sa, že sa zachránili, lebo s Nemcami žili. Takže Nemci ich zachránili. A potom odišli do Ameriky a z Ameriky potom už len poodkazovali, že dávajú pozdraviť toho a toho a potom už sa nevrátili naspäť. A tie dve sa zachránili, lebo boli pekné.

A to ste od koho počuli?

No tiež sa ľudia rozprávali. Odkiaľ by som vedela tiež? A tá Atlasa mala veľké spojenie s mala veľké spojenie s tou Hvizdovou, Anna Hvizdová sa volala, mala veľké spojenie. Hvizdová kúpila od nej dom. Tak to mali spojenie, ona nám všetko musela hovoriť, lebo ako na dedine, tak sme sa tak dozvedeli.

Atlaska prišla k tej pani Hvizdovej a sa spolu rozprávali?

Ja som nebola, nie. Ja som tam nebola... ale ona... ale ona...

Ale ona prišla ku nej a tá pani Hvizdová to potom porozprávala a tak?

Hej, hej, hej, hovorila. Lebo s mojou sestrou boli kamarátky veľké.

Aha.

No tak už porozprávala, a dodnes si ešte píš. Ale neviem, či ešte žije, či nie. Ale z Palestíny žijú, tie jej dcéry čo bola tam, tak z Palestíny jej posielajú oznámenia všelijaké. Čo a ako... no tak...

A Atlas keď sa vrátil naspäť, hovoríte, že Atlas prišiel, vrátil sa naspäť, vy ste sa s ním stretli, rozprávali ste sa?

Hej, chodil do nás, áno, áno. Vajca som mu dávala, keď prišiel tu na cintorín židovský, tak v jeseni chodili, v septembri, či v októbri, tak som vždy nazbierala vajcia a som jej dala. Taká dobrá bola so

mnou. Veľa krát mi aj peniaze požičala. Ta mnou prišla, áno Helenka, dám ti, dám ti. Ona potom šila, neviem aké veci šila, doma šila, dali z podniku jej dali a ona doma šila a potom odovzdávala.

Hm.

A mala ešte v kabelke peniaze, čo jej vyplatili, čo zarobila, tak tie si zober a ako som nazbierala, tak som jej tie peniaze vrátila naspäť. Taká bola dobrá židovka, hej.

Hm. A oni prečo potom odišli?

Lebo nemali tu nikoho. Ľudia z rodiny nijakí, neboli zo žiadnej rodiny, tak s kým sa majú rozprávať? Už odišli do Košíc, tam si kúpili dom a tam... a dcérka druhá tá Atlasová, bola vdova, tak ona odišla do Palestíny.

Hm.

Tam mala dcéru, jednu alebo dve dcéry mala, tak tam odišla k nim. Tak tiež odišla preč, dom ostal, kúpila Hvizdaňa ten dom.

Hm. A ľudia, keď sa vrátili, ľudia ako ich tu prijali?

Tak dobre, pravda, pravda, dobre ich tu prijali, no tak ľutovali ich a také, no, bolo to také dojímavé, no. Dojímavé to bolo, no ale stalo sa...

A Atlasovci, oni mali aký... čo robili, oni mali aký majetok?

No veľký majetok, ten Adolf Atlas, ten mal tú Reliku, čo ona mi peniaze požičiavala, to on mal veľký majetok. Veľký majetok mali, veľký, veľa rolí...

Oni mali tie role, však?

Role, role mali.

A oni dostal naspäť tie role, keď sa vrátili?

Ja neviem, čo s tými rolami... ľudia pokúpili. On bol ešte tak šikovný, že to rozpredal, i kone, i kravy mal, ovce mal, veľký košiar mal v Lopúchove, veľký košiar mal.

Hm.

No to všetko rozpredal zavčas, no tak s penzami odišiel.

To rozpredal ešte predtým, ako odišli z Raslavíc?

Hej, hej, hej.

Oni sa skrývali potom?

Hej, hej, oni sa skrývali, kdesi na Gemeri, tam sa skrývali.

Hm.

Hej, to tak to bolo, cha... cha... cha...

Tak to bolo veru, také časy.

Ťažko tu bolo, ťažko tu bolo.

A vy ste sa o týchto zážitkoch svojich, ste sa s niekým o tomto rozprávali, doma ste sa rozprávali o tom, že čo sa stalo s tými vašimi židovskými susedmi? S manželom alebo s rovesníkmi? Hovorili ste o tom, bavili ste sa o tom?

Áno, rozprávali sme sa, rozprávali sme sa.

Áno?

Hej, hej, hej, hej. Spomínali toho Kleina ako chodil,... no tak... veľa sme spomínali. My sme s nimi stále žili, tak to sme spomínali na nich veľa. V dobrom, vždy len v dobrom. Nikdy nám neublížili, , ani nikdy nič. Žili sme tak, ako brat so sestrou.

A o tom teda, čo sa s nimi stalo, aj o tom ste sa bavili? Že...

Že, že, že...

Že taká tragédia nastala?

Sme rozprávali. Že koľko tam je... že najprv do plynu prišli, že keď do plynu prišli, a tak už potom ako zabíjajú, tak potom že už do pece išli.

Hm.

Takže rozprávali ste sa o takýchto veciach?

Hej, hej. Už niekto to musel vidieť, alebo vedieť, ja neviem toto. Vy...vy.. vy... to vysvetlil. Hm... Ja som tam nebola, ale veď ľudia chodili, tam kde bolo veľa z tých detí šiat a všetkého tam bolo, tam v tom Osvienčime.

V Osvienčime.

Hej, hej...

Že ľudia tam boli pozrieť a potom sa rozprávali?

Ja som tam nebola, ale z Raslavíc boli ľudia tam...

Ale stretli ste sa v Raslaviciach s niekým, kto tam bol?

Hej, hej, hej, hej, to rozprávali, hej.

Hm.

Aké to tam je, až zle pozerat' na toto...

A kedy tam boli tí z Raslavíc ľudia sa pozrieť?

No tak to stále, to aj teraz možno...

Aj teraz chodili?

Chodia, hej. Kto tam nebol, tak ide, tak zoženú takú partiu, auto a idú.

Hm. Tak aj teraz tak na to príde reč, že teda...?

No, no, no.

Koncentráky a tieto veci, ktoré sa tam diali?

Áno, áno, no tak vidia už teraz, nie? No tak už sa o tom zhovárajú.

Tak dohovárajú sa o tom ľudia ešte.

Škoda, no tak čo urobíme, no.

A vy vašim deťom ste porozprávali, o tom čo ste zažili, čo sa tu dialo?

Len jedného som mala, aj ten zomrel. Som to hovorila, tak to nechcú počúvať.

Alebo s nevestami vašimi, že hovoríte, že u nevesty vaši boli?

Teraz aj film dávajú.

Hm.

Tak ukazuje, ten film, ako to tam... tých Bože, aj Bože... čo to bolo, čo to bolo, aké to bolo lúčenie s tým svetom, to sa nedá povedať. S rodinou, deti, syna, dcéru máš, ideš nevieš kde ide, či ide na smrť, či bude ešte živá, to ťažká chvíľa bola, ťažká chvíľa bola. Hovorím, keby ti dieťa brali, čo by si robila, také malé chudáčko a už musí ísť do pece zhorieť. Nie?

Hm.

Joj Bože, prečo taký trest Bože, aj jojoj, veľmi... Ale ten Leibich, ten Klein, vždy hovoril: „My vieme, čo s nami bude, ale pamätajte, že i vy... že i vás to čaká.“ Vždy tak hovoril.

Hm.

Hej...: „My vieme, kde my ideme, čo s nami bude, ale i vás to čaká,“ tak: „Čo s nami, čo s nami bude?“ My sme sa tak rozprávali, že berú cigánov, Čechov vyhnali, židov, teraz budú brat' nás. Tak i my sme sa báli. Máš všetko, a teraz choď. Tak aj židia všetko mali, museli nechať všetko a ísť. No to je... Vždy hovoril: „Čo vy robíte s nami, budete sami so sebou takto robiť,“ tak nám hovoril. Tak sa rozprávali, sa porozprávali, no...

Na chvíľočku si urobíme prestávku malú, dobre?

No dobre.

Sekundu.

...

Urobili sme si teraz krátku prestávku, lebo som sa chcela ešte poradiť, že...

Dobre, dobre.

Aby sme všetko...

Dobre, dobre...

Mali...

Čo...

Aby sme všetkému aj rozumeli, aj teda...

Hej, hej, hej.

Mali tie informácie úplné. Chcem sa vás opýtať, minule, keď sme sa s vami rozprávali, tak vy ste nám vraveli, že doktor Grosswirth, ktorý sa vrátil naspäť a potom sa teda odsťahoval neskôr preč, že on bol pokrstený?

Hej, na evanjelickú...

Hej, je to tak?

I chodil do kostola, do Lopúchova, chodili všetci traja. Mal dievča a všetci traja chodili do Lopúchova.

Hm.

Hej.

A on sa kedy dal pokrstiť?

Tak hovorili, že keď sa židia dajú pokrstiť na katolícku alebo na tú evanjelickú, tak ich nebudú brať.

Aha.

No tak som vedela. No tak sa dal pokrstiť, chodil do kostola, ale potom sa skryl.

Aj tak sa skryl?

Nedôveroval, nedôveroval, skryl sa. Potom až to utíchlo, až vojna utíchla, tak sa ukázal.

Takže dal sa pokrstiť predtým, ako ich brali preč?

Hej, hej. Hej, hej, hej. Hej, hej, chodil do kostola, no si myslím, no pozerať, do kostola chodí. Dal sa pokrstiť tak ide. Keď hovorili, že nepôjde tak... tak každý život si ratuje.

Čo sa stalo s tými gardistami, ktorí tu boli?

Tak nič, nič...

Zostali tu bývať?

Hej, hej, zostali tu, čiapky zrušili, kabáty... kabáty ešte mohli nosiť, lebo to ešte boli tmavé, no a nič. Nič...

Nebol nikto nejako odsúdený, potrestaný?

Nikto nič, nie. Nie, nie. Nikto nič.

A ľudia ako sa k nim potom správali?

Však to bol muž, žena, tak bude sa s ním hádať, škriepiť? No, to všetko v rodine to bolo. Deti mal, ženu mal, každý jeden, máloktorý bol... boli chlapani pár slobodní, tak že boli pri rodičoch. Tak čo budú s rodičmi sa budú hádať? Nič. Ticho bolo, ticho všetko bolo.

Do kostola keď ste išli, farár niekedy niečo povedal o tom, že čo sa dialo, že židov idú brať, alebo že ich zobrali?

Ani kázeň... bol gardista tiež, mal tiež čiapku, ale ani v kostole tak nehovoril o židoch, nepamätám, že by bol niečo hovoril, neviem, neviem. Neviem...

Tak aj farár bol gardista?

Hej, hej, hej. Hej...

Hm.

Hej.

A nespomenul nikdy nič?

Prosím?

Nespomenul nikdy nič také?

Nepamätám, že by bol niečo hovoril, nie. Nie, nie, nie, nie, nie. Nie, nez... nie...

A toto rádio, keď ste počúvali, nepamätáte ste, že by ste boli v rádiu niečo hovorili také o židoch?

No hovorili...

O tom, čo sa dialo?

Hovorili, hovorili, že budú židov brať, hovorili. Hovorili, že budú...

V tom rádiu?

Hej, hej, hej. Keď správu dajaké také slovo povedali, no. Aj ja už nepamätám...

Pamätáte si aj, aké stanice ste počúvali?

Bože tak ja viem... a aké boli stanice, neviem?

Ale toto si pamätáte, že tam niečo bolo povedané o tom, že budú brať židov, áno?

No povedané bolo, povedané bolo, povedané bolo, že... že budú brať židov. Hej... lebo odkiaľ by ľudia vedeli, že kedy... A kedy... to už nejaké také oznámenie dostali do dediny. Že vtedy a vtedy budú brať na takú a takú hodinu. To muselo byť oznámené, nie?

To ste videli, ako to bolo oznámené?

Nie, nie, nevidela, ale už hovorili: „Budú židov brať, pôjde vlak od Bardejova a bude ich všetkých brať,“ ktorá partia ide? Slečny, dievčatá, chlapani, chlapi a matky s deťmi.

Hm. Takže štyrikrát ich brali?

Hej.

A vy ste videli aj ako brali tých chlapov? Dospelých?

Ani chlapov som tam nešla na stanicu, ale to bolo... väčšinou ich po večeroch brali, po večeroch. Išiel vlak od Bardejova no a keď pomaly na každej stanici stál...

Hm.

A to v každom... v každej dedine stál.

Takže chlapov ste nevideli, ale ste sa dozvedeli, o tom že ich budú...?

Hej, hej, pôjdu chlapi...

Hm.

Že pôjdu chlapi: „Dnes pôjdu chlapi,“ No tak to sme toľko vedeli.

To tak ľudia hovorili, že dneska pôjdu chlapi?

Hej, hovorili, hej, že dnes pôjdu chlapi.

Hm.

„Dnes pôjdu mladé,“ „Dnes pôjdu dievčatá... Dnes pôjdu deti...“ No tak to sme vedeli. Sme išli do kostola, alebo na pole sme išli, no a jedna s druhou sme sa stretli, tak teraz chlapi už vedeli, boli gardisti, tak vedeli, čo bude, ako bude. No tak už, tak sme sa dozvedeli.

Hm. A tých ste ich nevideli kráčať od tej bužni na stanicu? Tých chlapov dospelých?

Nie, nie.

Iba tie ženy a tých starých, to čo ste nám rozprávali?

Hej, hej. Hej, hej, hej. Tie staré ženy a deti som videla, aj tých chlapcov, keď brali, to som toľko bola na tej stanici.

Tam na tej stanici?

Hej, hej, dlho som tam nestála a som išla preč. Keď ju buchol, som utekala preč odtiaľ. Sme sa báli. Uvidia nás, ešte nás dajú do transportu. Tak, tak bolo, strachu bolo dosť.

Hm...

Bože dobrý.

Pani Belunková, ja vám chcem veľmi pekne poďakovať za tento rozhovor...

A už koniec? Cha, cha, cha...

Veľmi pekne vám ďakujeme za to, že ste sa podelili o svoje spomienky, o to, čo ste zažili, čo vy ste videli...

Hej.

Videli vo svojej mladosti.

Hej, hej.

Je to veľmi vzácne a myslím si, že aj veľmi dôležité, aby sa niečo také zachovalo aj pre budúce generácie...

Treba, treba, treba...

Takže sme naozaj radi, že sme mohli prísť urobiť s vami túto nahrávku, a že tie vaše spomienky ostanú uložené aj pre budúcnosť. Ďakujeme veľmi pekne.

Som mala viacej o vojne rozprávať. Bola tá biela stopa, po tých lesoch sme išli, a tam ďaleko v lese som bola preč, a tam som rozprávala o vojne, ako vojna začala, ako skončila a ako išla, no tak to... Potom dvakrát som bola v škole rozprávať...

No...

Hej, to bolo... všetci učitelia z bardejovského okresu mali zjazd tu v Raslaviciach, tak som tam bola rozprávať, dva razy som tam bola rozprávať.

Hm. A teraz táto nahrávka sa tiež použije... vy teda už nepôjdete do tej školy, ale pôjdete tam...

Kde patrí...

Cez tú nahrávku urobí sa z toho taký vzdelávací materiál, aby teda študenti, deti, mladí ľudia aby sa dozvedeli o tom, čo sa... čo sa dialo.

Hej, hej, hej. Dobre, dobre, takáto spomienka, dobre. Dobre.